

Cisca

Rita

Yetty

Leven in een land zonder haast

In Nederland zijn we nogal van de klok, en te laat komen wordt meestal niet zo gewaardeerd. In Indonesië is het doodnormaal om een uurtje later aan te komen zetten. Of twee. Of om überhaupt niet te komen, omdat het zo regent. 'Elastieken tijd', noemen ze dat. Caroline Buijs sprak met drie vrouwen in Jogjakarta, de culturele hoofdstad van Java.

‘Met tijd kun je hier in Indonesië alle kanten op’

Elke cultuur heeft zo z’n eigen manier om met het fenomeen ‘tijd’ om te gaan. Zelf moet ik bekennen dat mijn dag net iets te vaak gedictieerd wordt door de klok, en ik ben vast niet de enige. Treinen die gehaald moeten worden, deadlines die opdoemen, kinderen die om drie uur op het schoolplein staan te wachten, het avondeten dat om zes uur op tafel moet staan: de hele dag doe ik mijn best om alles af te krijgen en overal op tijd te komen, want iemand laten wachten vind ik onaardig. En onbeleefd. In Indonesië doen ze dat net een beetje anders. Over het algemeen wordt het Indonesische leven veel minder gedictieerd door tijd – de hoofdstad Jakarta uitgezonderd. Sociaal psycholoog Robert Levine onderzocht over de hele wereld hoe volken met hun tijd omgaan, en zette Indonesië tweede op de ranglijst van ‘relaxte’ landen – na Mexico. Er is een Indonesische uitdruk-

king voor: *jam karet*, wat letterlijk betekent: *rubber time*, of elastieken tijd. Het woord zegt het al: met tijd kun je alle kanten op. Wat in de praktijk betekent dat een afspraak bijvoorbeeld nooit scherp om drie uur is. Het kan ook best kwart over drie worden, of vier uur. Op die manier ervaar je ook geen stress door tijdsdruk: niemand neemt het je kwalijk als je te laat komt, de tijd is immers elastisch. Het is zelfs onbeleefd om te verwachten dat iemand zich voor je moet haasten; sociale interactie (een praatje hier en daar) wordt belangrijker geacht dan op tijd komen en dat is dan meteen ook vaak de oorzaak van later komen dan gepland.

‘Als mijn telefoon overgaat, vraag ik mijn dochter eerst om toestemming’

Cisca Andriyani Boedi Harga (36, getrouwd, een dochter van vijf en een dochter van vijf maanden) werkt op de reisafdeling van het ViaVia reiscafé in Jogjakarta. Het café is befaamd onder reizigers en ooit door een groep bevriende Belgen opgericht om verschillende culturen bij elkaar te brengen. We spreken elkaar onder het genot van een gemberthee op Cisca’s werk. Ik ben per trein in de sfeervolle studentenstad Jogjakarta aangekomen, de trein ging niet harder dan pak ’m beet veertig kilometer per uur – uiterst relaxed dus – en langs het spoor stonden vrouwen met kind op de arm naar ons te zwaaien. Cisca groeide op in de hoofdstad Jakarta, maar woont sinds haar huwelijk in 2004 in Jogjakarta – een stad met een half miljoen inwoners. “Toen ik hier net kwam wonen, had ik gewoon een cultuurschok. Jakarta was altijd zo druk, alleen al om op mijn werk te komen was ik erg lang onderweg, wat ten koste ging van tijd voor mezelf

en tijd voor een sociaal leven. Hier is het compleet anders: alles gaat hier veel en veel langzamer. Is er misschien iets mis met mij, vroeg ik me in het begin af. Maar nu ben ik eraan gewend en vind ik het heerlijk. Ik wil nooit meer anders.”

THUIS IS ÉCHT THUIS

Cisca werkt zes dagen per week van acht tot vier in het ViaVia café, maar haar werktijden zijn vaak flexibel: als het druk is, werkt ze soms tot zes uur door, in rustiger tijden is ze vaak al voor drieën thuis. “Ik mis veel momenten met mijn gezin doordat ik redelijk veel werk, daarom wil ik als ik thuis ben ook écht thuis zijn. Dat betekent dat ik thuis mijn mobiele telefoon liever niet meer aanraak. En als hij toch overgaat, vraag ik mijn oudste dochter eerst om toestemming: vind je het goed dat ik opneem? Meestal zegt ze ja. Ik denk omdat ze zich gezien voelt, ze begrijpt dat ik rekening met haar wil houden. Nee, ik heb geen smartphone, dat zou ik ook nooit willen. Alleen al door zo’n ding vast te houden, word je er compleet ingezogen – dat zie ik wel bij mijn man.” Omdat Cisca zes dagen werkt, wat niet ongebruikelijk is in Indonesië, is de zondag voor haar heilig, dan neemt ze de telefoon echt niet op. De tijd die ze met haar kinderen doorbrengt, is kostbaar: voor ze het weet hebben haar dochters een eigen leven, en daarom wil ze nu van zo veel mogelijk momenten genieten. “Ik heb laatst al mijn vrienden en mijn werk laten weten dat ze me op zondag niet moeten bellen of sms’en, tenzij het urgent is.”

QUE SERA, SERA

Voor Cisca is het belangrijk om naast haar eigen gezin ook tijd door te brengen met haar familie. “Ook al ben je getrouwd, je maakt in Indonesië nog steeds deel uit van je eigen, oorspronkelijke gezin. Individualisme is hier niet zo belangrijk. Mijn moeder zegt ook vaak: ‘Je bent nog steeds mijn baby, ook al heb je er zelf een.’ Zolang ze

3

4

1. Op de lokale markt in Jogjakarta
2. Het meest relaxte eiland van Indonesië: Gili Menot
3. Per fietstaxi door de straten van Jogjakarta
4. Offerandes in de Kraton, het paleis van de Sultan, in Jogjakarta

me niet vertelt hoe ik de dingen moet doen, vind ik het prima. Dat is haar manier om haar liefde aan mij te tonen. Bovendien bemoeit mijn moeder zich niet met de opvoeding van mijn dochters. Veel oma’s willen in Indonesië met hun kleinkinderen in één bed slapen, dat doet zij bewust niet. Ze laat mij echt mijn eigen gezin hebben.” Ondanks dat Indonesiërs, misschien onbewust, meer in het nu lijken te leven, vindt Cisca het wel goed dat mensen zich tegenwoordig iets meer met de toekomst bezighouden. “Soms is het hier wel een beetje te veel *que sera, sera*. Gelukkig hebben inmiddels steeds meer mensen een verzekering en denken ze bijvoorbeeld wat meer na over de toekomst van hun kinderen: hoe zorg ik ervoor dat ik later een goede school voor ze kan betalen?”

‘Vrije tijd plan je niet, die vul je spontaan in’

Rita Sri Suwantari (40, single) is naast reisleidster ook tolk/vertaalster voor antropologen en journalisten en in het laagseizoen docente Engels. Ik spreek haar tussen de tjirpende krekels in de tropische tuin van mijn hotel in Jogjakarta, waar ze per motor naartoe komt. Door haar werk als reisleidster heeft Rita vrienden in Neder-

land en bezoekt ze ons land vaak: ze heeft dus een aardig beeld van hoe wij in het westen met onze tijd omgaan en kan dat goed vergelijken met haar eigen leven. “Het valt me op dat jullie in Nederland altijd zo veel van tevoren willen plannen,” vertelt Rita lachend. “Zelfs in het weekend en op vakantie! Ook de toeristen die ik hier in Indonesië begeleid, hollen van bezienswaardigheid naar bezienswaardigheid. Wij doen dat denk ik anders. Vrije tijd plan je niet, die vul je spontaan in. Ik denk ook dat we meer tijd nemen om thuis niets te doen. Een agenda heb ik daarom niet, mijn vrienden ook niet, waardoor afspraken spontaan ontstaan en dat voelt fijn.” Rita vertelt dat ze in Nederland weleens wat zenuwachtig wordt als een afspraak officieel in de agenda wordt opgeschreven. “Ik ben ook altijd zeer gefascineerd door jullie verjaardagskalender die op de wc hangt: een verjaardag vieren we hier niet zo expliciet als bij jullie en zeker niet van tevoren gepland met een uitnodiging. Wat niet wil zeggen dat we nooit iets vieren: op Java kennen we *selamatan*, een ceremonie op bijvoorbeeld de sterfdag van een familielid.”

LIEVER WACHTEN DAN HAASTEN

Haast lijkt Rita niet te kennen, en ze gelooft ook wel dat dat typisch Indonesisch is. Maar als we het over rubber time hebben, de tijd als een flexibel fenomeen, legt ze uit dat ze in haar werk stipt op tijd komt. “Ik

werk met westerse toeristen, ik weet dat zij waarde hechten aan op tijd komen. Met vrienden ligt dat anders, daar geldt rubber time wel. Ik weet bijvoorbeeld van elke vriend of vriendin wie op tijd komt en wie niet en daar gaan we flexibel mee om. Dat we tegenwoordig mobieltjes hebben, maakt het wel makkelijker. Afspraken worden trouwens ook geregeld uitgesteld, vaak vanwege het weer: dan regent het te hard of het is gewoonweg te heet.” Rita vindt het fascinerend op welke manier haar vrienden in Nederland een trein willen halen: “‘Oké, nog vijf minuten, we moeten nu weg!’ Iedereen kijkt voortdurend naar de treintijden op internet, ze printen een schema voor me uit en uit beleefdheid neem ik het mee. Maar ik gebruik het nooit. Ik zie wel wanneer er een trein gaat en anders wacht ik een half uurtje. Altijd beter dan me ergens voor te moeten haasten.”

HECHTE BANDEN

Tijd voor familie is in Indonesië belangrijk, want familiebanden zijn hecht. Zelf woont Rita bij haar moeder, wat gebruikelijk is als je niet getrouwd bent. “Vrienden uit Nederland vragen soms: hoe houd je dat vol, met je moeder samenleven? Ik heb daar geen moeite mee. Ik erger me natuurlijk heus weleens aan haar, maar onderdruk mijn ergernissen liever dan dat ik haar kwets: ik let er goed op dat onze balans niet verstoord wordt. Bovendien ben ik voor mijn werk ➡➡

veel van huis en begrijpt mijn moeder dat ik een eigen leven heb. Ik heb wel vrienden die ook bij hun moeder wonen en op een bepaalde tijd thuis moeten zijn. Dat heb ik dan gelukkig weer niet.”

'Ik hou ervan om de dingen langzaam te doen'

Yetty Aprilia (34, getrouwd, een dochter van vijf en een zoon van zes)

runt samen met haar Vlaamse man een goedlopende fabriek in houten (tuin)meubelen. Die meubelen exporteren ze naar onder meer Nederland en België. Yetty heeft me uitgenodigd om rijsttafel te komen eten bij haar thuis. Ik reis per *becak* (fietstaxi) naar haar toe; de chauffeur ligt onder zijn parasol te slapen en komt in actie als ik duidelijk heb gemaakt waar ik naartoe wil. Ze woont ten noorden van Jogjakarta, tussen de rijstvelden in een prachtig huis van natuurlijke materialen, dat feitelijk uit drie huizen bestaat: een huis om in te slapen, een huis om in te eten en te lezen en een huis om tv in te kijken en gasten in te ontvangen. In het regenseizoen loopt ze met een parapluutje van het ene naar het andere huis – dat lijkt het enige nadeel te zijn. “Ik doe alles langzaam,” vertelt Yetty. “Althans, dat commentaar krijg ik altijd van mijn man. Maar ik ben er blij mee, ik hou ervan om de dingen langzaam te doen en ik geloof ook wel dat dat typisch Indonesisch is. Ik heb het er weleens over met Steven, mijn man. Misschien komt het omdat je in het westen vier seizoenen hebt en je van oudsher veel meer van tevoren moest nadenken als het om voedsel ging: zaaien, oogsten en voldoende voedsel bewaren om de winter mee door te komen. Hier kennen we alleen een droog seizoen en een regenseizoen; de grond is altijd vruchtbaar. In Indonesië maken we ons nooit druk

om de oogst: elke boom of plant kan hier groeien en in het ergste geval kun je altijd nog bananen eten. We kunnen het ons permitteren om langzamer te zijn.”

MORGEN WEER EEN DAG

Een paar jaar geleden was Yetty nog niet zo relaxed: “Ik werkte fulltime, de kinderen waren altijd bij een nanny en ik moest steeds zo veel van mezelf. Ik had altijd haast en was voortdurend gestrest. Uiteindelijk heeft een cursus Vipassana – een Indiase vorm van meditatie die steeds populairder wordt in Indonesië – meer inzicht gegeven in hoe ik met mijn tijd omging, en vervolgens heb ik besloten om parttime te gaan werken. Sindsdien mediteer ik bijna dagelijks en dat geeft me enorm veel rust. Ik werk nog steeds do-lijstjes af, in die zin ben ik geloof ik wel verwesterd, maar als ik ze niet af krijg, weet ik: morgen weer een dag.” Het weekend is Yetty’s favoriete moment van de week: daarin wordt niets gepland en is er ruimte voor spontane plannen – ook Yetty heeft geen agenda. Haar favoriete tijdverdrijf is fietsen door de rijstvelden om naar de boeren te kijken die voor hun bamboe huizen zitten: hun werk zit er voor die dag al op omdat ze vaak voor dag en dauw opstaan. Een keer per week wordt er in huize Yetty makkelijk gegeten: instant noedels bijvoorbeeld, of er wordt iets bij een *warung* (klein eethuisje) gehaald, want zulke dingen zorgen voor een makkelijker leven, vindt Yetty. “Doordat mijn man

1. Fietsen door de rijstvelden is Yetty's favoriete tijdverdrijf
2. Op de markt. Per streek vind je weer andere soorten kroepoek, sambal en kruiden
3. Theeplukkers in Malabar, West-Java

Belgisch is, heb ik geleerd dat samen eten een sociale gebeurtenis is. Dat kende ik niet van thuis. Mijn ouders werkten hard om hun hoofd boven water te houden; mijn moeder bereidde 's morgens de maaltijden voor de hele dag: groenten, rijst, soep, kip, tofu. Er stond altijd eten klaar en ieder gezinslid, ik heb twee zussen en een broer, at wanneer het hem of haar uitkwam. Ik heb dus veel alleen gegeten.”

SOCIALE CONTROLE

Ook Yetty besteedt veel tijd aan haar familie. Haar ouders zijn praktiserende moslims; zelf doet Yetty er niet zo veel meer aan, maar moslim blijft ze: in Indonesië is niet religieus zijn geen optie. Yetty zou haar ouders graag in contact brengen met Vipassana-meditatie, maar dat blijkt lastig. “Ze ervaren het leven vaak als zwaar, dus ik denk dat meditatie goed voor ze zal zijn. Het lastige is alleen dat ze meditatie meteen met boeddhisme associëren, en boeddhisme is voor hen een andere godsdienst. En dat ligt gevoelig. Daarbij denkt mijn moeder al gauw: wat zullen de burens er wel niet van vinden als ze weten dat ik mediteer? Of de familie? De sociale controle is hier groot. Maar ik blijf het proberen.” ●